

UDK: 227.4:22.06
Izvorni znanstveni članak
Primljeno u travnju 2012.

POSLANICA GALAĆANIMA KAO SUDBENA RETORIKA

Dragutin Matak

predaje Pavlove poslanice na Adventističkom teološkom visokom učilištu u Maruševcu

SAŽETAK

Poslanica Galaćanima kao sudbena retorika

Kakvim se književnim sastavom¹ Pavao poslužio u poslanici Galaćanima i u kojoj mjeri ovaj književni oblik određuje značenje samog teksta? Čini se da je lako prepoznati neki tekst kao poeziju, dramu, prozu, pismo, poslanicu, govor i slično. Svi ti književni oblici došli su do nas preko drevnih klasičnih pisaca i retoričara,² i uglavnom se koriste i danas. Međutim, u kojoj mjeri književni oblik utječe na samo značenje teksta? Može li hermeneutički pristup tekstu biti prepreka za njegovo razumijevanje?

U ovom članku pozabavit ćemo se implikacijama i izazovima koje retorička analiza može nametnuti razumijevanju teksta. To ćemo prikazati kratkim razmatranjem teksta u Galaćanima 1,6 i razumijevanjem izraza *thaumazo* (čudim se). Uz to spomenut ćemo neke opasnosti pretjerane uporabe retoričke/tekstualne analize i ukazati na mnogo prirodniji književni sastav Poslanice Galaćanima.

Ključne riječi: *Poslanica-Galaćanima; retorička-analiza; Pavao*

Retorička analiza

Posljednjih godina pojavilo se novo hermeneutičko sredstvo tumačenja Biblije – retorička analiza (kritika). Ova metoda se zasniva na drevnom grčkom govorničkom umijeću koje se smatrao "krunom i najvišim dosegom svakog liberalnog obrazovanja dostojnog tog imena".³ Prema Aristotelu (384.–322. pr. Kr.): "Retoriku možemo definirati kao sposobnost korište-

- 1 Izbjegavamo koristiti izraz "žanr" (vrsta) jer se njegovo značenje primjenjuje veoma široko u mnogo čemu, u književnosti, umjetnosti i drugome.
- 2 Retoričar (lat. *orator*) – osoba koja je savladala znanost i umijeće govora.
- 3 Henri Irene Marrou, preveo George Lamb, *A History of Education in Antiquity* (New York, Sheed and Ward, 1956), str. 196.

nja dostupnih sredstava uvjeravanja u svakom mogućem slučaju.⁴ Cicero (106.–43. pr. Kr.), poznati govornik, pravnik, političar, filozof i pisac pisama, smatra "Zadaća javnog govornika je biti sposoban raspravljati ... i što je više moguće pridobiti svoje slušatelje."⁵ Tijekom prvog stoljeća retorika je postala primarni predmet rimskog višeg obrazovanja. Ali ona nije bila samo privilegija bogatih. Liftin zaključuje da je umijeće retorike jako cijenio i običan narod: "Ova popularnost retorike imala je široku osnovu. Čini se da je obuhvatila čitav grčko-rimski svijet, od imperatora do čovjeka na ulici. ..."⁶

Prema Aristotelu retorika ima tri jasno određena oblika koji se primjenjuju u tri različita okruženja:

1. "Politički govor nas potiče da nešto učinimo ili ne učinimo ... vezano uz budućnost."⁷ Takvi su govori poznati i kao *deliberativni - promišljeni/namjerni*. Održavaju se bilo na nekom skupu ili privatno, i djeluju kao opomene i usmjerenja – nešto ohrabruju dok drugo obeshrabruju u nastojanju da promijene smjer postupanja u budućnosti.
2. "Forenzični govor nekoga ili napada ili brani ... [i] zaokupljen je prošlošću."⁸ To su govori *na sudu* koji optužuju ili brane ranije učinjene postupke. Njima se ne služi samo na sudovima već se koriste i u drugim prilikama.
3. "Ceremonijalnim oratorstvom se netko pohvaljuje ili kudi ... i ono se odnosi na sadašnjost."⁹ Ovakva vrsta govora je *epideikticka - svečana*, a prisutna je na pogrebima i sastoji se od pohvale ili pokude. Na pogrebu bi dominirala pohvala i spominjali bi se vrline kao darežljivost, hrabrost, mudrost, ali uvijek je postojalo nešto i za pokudu – tek radi kontrasta.¹⁰

Ove drevne načine djelotvornog komuniciranja, usmeno ili pismeno, nisu koristili samo Grci. Corbett piše da je "sustav retorike koji je vladao u školama narednih dvije tisuće godina po svojoj glavnoj orijentaciji bio znakovito uniforman".¹¹ Kennedy smatra da "Aristotelov cilj u pisanju svoje Retorike nije bio opisati grčku retoriku, već ovaj univerzalni vid čovjekove komunikacije".¹² Stoga, nije teško shvatiti zašto današnje uvjerljivo razmišljanje i komuniciranje uglavnom djeluje po istim načelima kao u drevnoj Grčkoj.

4 Aristotel, *Rhetoric*, 1.2.1.

5 Cicero, *Rhetorica ad Herenium*, 1.2.1.

6 Duane Liftin, *St. Paul's Theology of Proclamation: I Corinthians 1-4 and Greco-Roman Rhetoric* (Cambridge, Cambridge University Press, 1994), str. 124.

7 Aristotel, *Rhetoric*, 1.3.2.

8 Isto.

9 Isto.

10 Vidi i Philip H. Kern, *Rhetoric and Galatians* (Cambridge, Cambridge University Press, 1998), str. 35.

11 Edward P. J. Corbett, urednik. *Rhetorical Analysis of Literary Works* (New York, Oxford University Press, 1969), xii.

12 George A. Kennedy, *New Testament Interpretation through Rhetorical Criticism* (Chapel Hill, NC., University Press od North Carolina Press, 1984), str. 10.

Na osnovi ove uniformnosti, neki suvremeni komentatori razvili su postupak retoričke analize i biblijskih tekstova. Kennedy ovu analizu dijeli u šest faza.¹³ Smatra se kako ovo sredstvo tumačenja može ponuditi još jedan prozor u prošlost i pomoći nam da bolje razumijemo spise onog vremena. Primjena ovih koraka na tekst dovest će, na primjer, do retoričke analize argumentativnih sredstava koje je Pavao koristio u Poslanici Galaćanima. Zašto se Poslanica Galaćanima gotovo nudi za retoričku analizu? W. B. Russell objašnjava: "Kao što su to mnogi primijetili, apologetska narav i uvjerljiva namjera Poslanice pokazuje da ju je moguće analizirati i opisati prema kanonima drevne retorike. Ona je prva od novozavjetnih poslanica podvrnutih takvom hermeneutičkom postupku."¹⁴

To je razlog što su glavni kreatori retoričke analize komentatori Poslanice Galaćanima. Ako zanemarimo pretpovijest ovog hermeneutičkog pristupa, dolazimo do komentara Hans Dieter Betza (1975. godine), koji je praktički razvio metodologiju analize ove vrste. Betz zaključuje da je Poslanica Galaćanima apologetski, obrambeni govor kojeg treba analizirati kao sve druge drevne tekstove onog vremena. On se u skiciranju Poslanice služi latinskim izrazima, pa ga E. A. Russell zbog toga kritizira,¹⁵ postavljajući neka nezgodna pitanja: "Je li Pavao sjeo i diktirao Poslanicu Galaćanima s pažljivo oblikovanom, već postojećom apologetskom strukturom? Ne suprotstavlja li se strastveni, duboko zabrinuti, vatreni i neobuzdani jezik poslanice Pavlovoj zaokupljenosti književnim i retoričkim nastojanjima?"¹⁶

Slijedeći Betza, drugi su komentatori¹⁷ iznijeli vlastite analize Poslanice Galaćanima. Kern objašnjava: "Prema popularnoj strategiji valja podijeliti Poslanicu Galaćanima i tvrditi da premda kasnija poglavlja pokazuju njihovu nezavisnost, prvo i drugo poglavlje napisano je kao prema retoričkom priručniku. Ovdje nastaje pravo bojište ..."¹⁸ Tijekom godina nastajale su mnoge retoričke analize Poslanice Galaćanima kao i drugih Pavlovih poslanica, ali među stručnjacima nema suglasja o obliku i primjeni retoričke analize.¹⁹

Betz tvrdi da je Poslanica Galaćanima *sudbeno-apologetski* govor. Smith se slaže da se radi o govoru, ali smatra da spada u kategoriju *deliberacije - promišljanja*.²⁰ Funk ističe kako je Pavlov

13 U stvari Kennedy proširuje Greenwoodov postupak na šest koraka: 1. Odrediti retorički dio. 2. Odrediti retoričku situaciju. 3. Ograničiti retorički problem koji se obično nalazi na početku rasprave. 4. Odrediti retoričku vrstu: pravosudnu, promišljenu ili epideictičku. 5. Razmotriti argument samog materijala. 6. Pregledati proces analize. (Vidi Walter B. Russell, *Rhetorical Analysis of the Book of Galatians, dio I*, Bibliotheca Sacra 150 (srpanj-rujan 1993), str. 346.347.)

14 Isto, str. 342.

15 Izrazi kao što su: *exordium, narratio, prepositio, probatio, exhortatio* i drugi za E. A. Russella su: "Strana terminologija retoričke analize izgleda da zamračuje, a ne rasvjetljava tekst." (Walter B. Russell, *Rhetorical Analysis of the Book of Galatians, dio I*, str. 344.)

16 Isto.

17 Na primjer: George Kennedy (1982.), B. H. Brinsmead (1982.), G. A. Kennedy (1984.), B. Standaert (1985.), R. G. Hall (1987.), J. Smith (1989.), R. Longenecker (1990.), J. Hester (1991.) i W. Russell (1993.). (Kern, *Rhetoric and Galatians*, str. 90-92.)

18 Kern, *Rhetoric and Galatians*, str. 92.

19 Vidi Mark Allan Powell, *The Bible and Modern Literary Criticism* (Westport, Connecticut, Green Press, 1992) te Watson i Hauser, *Rhetorical Criticism of the Bible: A Comprehensive Bibliography, with Notes in History and Method* (Leiden, Brill, 1994).

20 Kern, *Rhetoric and Galatians*, str. 57.

stil pisanja jednako usmen kao i pismen – kao kad propovjednik piše propovijed.²¹ Hayes u svojoj kritici Betza tvrdi da se Poslanica Galaćanima ne slaže ni s jednom retoričkom vrstom, kao što je i slučaj s većim dijelom Novog zavjeta, već se služi svime što je potrebno da prenese poruku svojim čitateljima. Po njegovu mišljenju "Betz bi bolje služio svojim čitateljima kad bi svoje mjerodavno znanje primijenio na zadaću nalaženja načina na koji Pavao eklektično usvaja i prilagođava različite književne žanrove i tradicionalne oblike."²²

Prikažimo do kakvih bismo zaključaka mogli doći ako bismo nametnuli retoričku analizu nekog štiva biblijskome tekstu.

Pavlovo čuđenje u Galaćanima 1,6

"Čudim se da se tako brzo odmećete od onoga koji vas je pozvao da budete u Kristovoj milosti, da prijedete na drugo „evanđelje“.

Ovim riječima Pavao počinje opis krize u Galaciji, koja je uz to i prigoda za pisanje ovog pisma. Takav radikalni prijelaz s doksologije na pokudu/ukor ne nalazimo u drugim Pavlovim spisima. Ključna riječ je *thaumazo* (čuđim se). Neki komentatori smatraju da za potpuno razumijevanje ove riječi trebamo prvenstveno primijeniti retoričku analizu. To bi Poslanicu Galaćanima svrstalo u sudbeni dokument ili govor jer se smatra kako je u tom književnom obliku sastavljeno prvo i drugo poglavlje.

Uspoređivanjem drevnih govora ili pisama, oni zaključuju da glagolom *thaumazo* obično počinje dio govora koji predstavlja pokudu/ukor. Tako bi počelo ogorčeno pobijanje ili napad na protivničku stranu. Betz primjećuje da su u klasičnoj literaturi Demosten, Antifon i Lisija u sličnim situacijama koristili isti retorički izraz, i zaključuje: "Reagirajući na ovaj način Pavao se služi sredstvom koje se koristilo u sudbenoj i političkoj retorici."²³

Mullins uz to objašnjava da Pavao, kao drugi pisci pisama u drevno doba, "ne koriste *thau-mazo* u njegovom uobičajenom značenju, već ironično i često sarkastično. Pavao zapravo nije bio začuđen već iritiran." Da bi ilustrirao što želi reći, Mullins navodi jedan primjer: "Prema tome, kad neki pisac kaže: 'Čuđim se da od tebe nisam primio odgovor na moja pisma, on se uopće ne čudi. On kori lijenog korespondenta."²⁴

Smatra se da je na ovaj način rekonstruirano autentično okružje za razumijevanje onoga što Pavao zapravo kaže.

Međutim, takvo rezoniranje nam nameće ozbiljna pitanja o naravi biblijskog teksta. Držeći na umu popularnost retorike u to vrijeme po čitavom grčko-rimskom svijetu "od imperatora do čovjeka na ulici ..." ²⁵ jasno je da su Pavlu bile poznate vještine govora i pisanja onoga vreme-

21 Kern, str. 58; Robert Funk, *Language, Hermeneutics, and Word of God: The Problem of Language in the New Testament and Contemporary Theology* (New York, Harper&Row, 1966), str. 245.

22 Citirano iz Kern, *Rhetoric and Galatians*, str. 54.

23 Hans Dieter Betz, *Galatians: A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia. Hermeneia – a Critical and Historical Commentary on the Bible* (Philadelphia, Fortress Press, 1879), str. 47.

24 Mullins, Y. Terrence, "Formulas in New Testament Epistles", *Journal of Biblical Literature*, sv. 91 (rujan 1972), str. 385.

25 Liftin, *St. Paul's Theology of Proclamation: I Corinthian 1-4 and Greco-Roman Rhetoric*, (Cambridge, Cambridge University Press, 1994), str. 124.

na. Uostalom, on je bio Gamalielov učenik i rimski građanin²⁶ pa je imao i rimsko i židovsko obrazovanje. Ali prikazivanjem Pavla kao profesionalnog odvjetnika koji zna kako pobijediti na sudu, a da emocionalno ne bude uključen u parnicu, podcjenjuje se njegovo iskreno revnovanje za Boga i Galaćane. Ako tvrdimo da Pavao samo koristi određenu tehniku uvjeravanja kako bi ostvario svoje ciljeve, onda razvodnjavamo njegovu posvećenost Bogu Ocu i Gospodinu Isusu Kristu, kao i iskreno prijateljstvo s Galaćanima. Takvo razumijevanje teksta teško da se slaže s općim kontekstom Poslanice.

Prema neposrednom kontekstu u Poslanici Galaćanima, Pavlovo čuđenje je bilo stvarno a ne profesionalno proračunato; nije bilo ni ironično. Ono je bilo iskreno izražavanje velike brige za Božju čast i za Galaćane koji su tako brzo srljali u duhovnu propast. Burton ističe da u tom istom retku "sadašnje vrijeme glagola *metatithesthe* (napustiti) jasno pokazuje da je u vrijeme apostolova pisanja otpad Galaćana bio tek na početku."²⁷ Pavao je svim silama nastojao spriječiti Galaćane da još dublje potonu u zanemarivanje svojeg prvotnog duhovnog iskustva. Njegovo iskreno oslovljavanje Galaćana s *tekna mou*: "Dječice moja, koju ponovno u trudovima rađam dok se Krist ne oblikuje u vama" (Gal 4,19), jasno pokazuje koliko mu je bilo stalo do njegove duhovne djece. Galaćani su na putu da napuste Njega, Boga Oca koji ih je pozvao za svoje sinove i kćeri milošću koja se očitovala u životu, radu i žrtvi našega Gospodina Isusa Krista. Zbog odbijanja takve milostive ponude Pavao se doista šokirao, nije se mogao načuditi takvoj odluci.

Zaključno razmatranje

Istaknimo jasno da je retorička analiza, kao i svaka druga književna ili povijesna analiza (kritika) nezamjenjiva u čitanju svakog teksta, suvremenog ili starog, svjetovnog ili religioznog, uključujući i Poslanicu Galaćanima. Ne bismo smjeli prezreti nastojanja u proučavanju drevne retorike. Međutim, glavni cilj čitanja Biblije je otkriti što je nadahnuti pisac napisao kao pastor i prijatelj, prvenstveno zabrinut za duhovno zdravlje svojih vjernika, i kako je njegova crkva reagirala na njegovu vijest. Dopustimo ovom širem kontekstu da u konačnici određuje sadržaj teksta.

U ovim pohvale vrijednim, ali ponekad zbunjujućim pokušajima da se otkrije što je Poslanica Galaćanima značila za njezine izvorne čitatelje, postoje najmanje dvije opasnosti:

Prva je da istraživanje postane suviše analitičko pa zbog opširnog kategoriziranja i seciranja teksta više ne prepoznamo što se zapravo dogodilo. Zašto odgovor na pitanje o vrsti književnog sastava Poslanice Galaćanima bi bio vrlo jednostavan? Može biti da je Poslanica Galaćanima, pastoralno pismo/propovijed, prepuno brige za duhovno zdravlje vjernika.

Druga opasnost jest nedostatak uravnoteženosti. Treba sačuvati pravilan odnos između književne kompozicije i samog teksta da bismo došli što je moguće bliže izvornom značenju.

26 "Ja sam Židov, rođen u Tarzu cilicijskom, ali odrastao u ovom gradu, do nogu Gamalielovih odgojen točno po otačkom Zakonu; bijah revnitelj Božji kao što ste svi vi još danas." (Djela 22,3) "Tisućnik dometnu: 'Ja stekoh to građanstvo za skupe novce: Pavao nato reče: 'Ja sam se pak s njim i rodio.'" (r 28)

27 Ernest De Witt Burton, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Galatians* (New York, Scribner, 1920), str. 18.19.

G. W. Hanson s pravom zaključuje: "Ako takva analiza vodi zaokupljenošću oblika, a ne sadržajem, onda retorički kritikizam može biti prepreka razumijevanju značenja Pavlovih pisama."²⁸ Zatim na pozitivan način nastavlja: "Ali ako je cilj jasno tumačenje onoga što je Pavao mislio reći svojim argumentima, onda ova metodologija može biti korisna u pojašnjavanju kako je Pavao došao do svojih argumenata. ..."²⁹ Nakon raspravljanja o mjestu retoričke analize u čitanju Poslanice Galaćanima, Russell pruža živopisnu ilustraciju da u konačnici biblijski komentator treba odlučiti "koja je shema pas a koja je rep i tko čime maše".³⁰

Longenecker smatra da je Betz "dobru tezu gurao suviše jako i predaleko. Pokušao je strpati cijelu Poslanicu u kalup forenzičke retorike, dok Pavlova biblijska egzegeza u trećem i četvrtom poglavlju više odražava židovski retorički pristup, a njegovi savjeti u petom i šestom poglavlju sličniji su deliberativnom [*promišljajućem*] obliku grčko-rimske retorike. ..."³¹ Longenecker zaključuje svoju raspravu o epistolarnoj i retoričkoj strukturi Poslanice Galaćanima stapanjem književne metode tumačenja: "Pavlovo pismo Galaćanima zapravo je kombinacija helenističkih epistolarijskih struktura, grčko-rimskih retoričkih oblika, židovskih egzegetskih postupaka i kršćanskih soterioloških uvjerenja – naravno, zajedno s Pavlovim osobnim iskustvom objave i pastoralne brige."³²

Predložena kombinacija epistolarnih struktura, koja nije zaokupljena književnim oblikom već je obogaćena "novom dinamičnošću koja prati pisanje"³³ ovisno o Pavlovom iskustvu objave, čini se da ukazuje na pravi smjer u pogledu vrste književnog sastava Poslanice Galaćanima. Ali to bi mogao biti predmet jednog drugog eseja.

28 G. W. Hansen, "Rhetoric Criticism", str. 822-826 u *Dictionary of Paul and His Letters*. Uredio Gerald F. Hawthorne i Ralph P. Martin (Downers Grove, Illinois, i Leicester, Engleska. Inter Varsity Press, 1993), str. 825.

29 Isto.

30 Russell, *Rhetorical Analysis of the Book of Galatians, dio I*, str. 342.

31 Longenecker, *Galatians*, cxi.

32 Isto, str. cxix.

33 Bruce M. Metzger, *Apostolic Letters of Faith, Hope, and Love*. (Eugene, OR., Cascade Books, 2006), str. 8.

SUMMARY

Galatians as Judicial Rhetoric

What kind of literary composition did Paul follow in his writings to the Galatians, and to what extent does this literary form determine the meaning of the text? It seems easy to recognize poetry, drama, prose, letter, epistle, speech, etc., all of which come to us from the ancient classical writers and rhetors, and are to some extent in use today. But could the hermeneutical approach be an obstacle to the understanding of a text?

In this article we deal with the implications and challenges rhetorical analysis might bring to the understanding of a text. This will be illustrated by a quick look at Galatians 1:6 and the understanding of the expression *thaumazo* ("I am astonished"). Finally, we will mention some dangers of the extensive use of rhetorical analysis and point to a more natural literary composition of Galatians.

Key words: *Galatians; Rhetorical-Analysis; Paul*

Ovaj je članak također objavljen u Miroslav Volf, urednik, *First the Kingdom of God, A Festschrift in Honour of Prof. Dr. Peter Kuzmiič*, (Evangeosli teološki fakultet, Osijek, 2011), str. 231-239.

